

آثار و نتایج اساسی تشکیل حکومت صفوی:

- ۱- تمرکز و ثبات سیاسی
- ۲- فراگیر شدن تشیع به عنوان مذهب رسمی
- ۳- رونق و شکوفایی اقتصادی و فرهنگی
- ۴- برقراری روابط سیاسی و اقتصادی پایدار با همسایگان و دولت های اروپایی .

دو پیامد مذهبی و اجتماعی هجوم مغولان :

الف) هرج و مرج اجتماعی و نابسامانی اقتصادی زمینه گسترش دنیاگریزی و رونق جریان تصوف را فراهم آورد.
ب) در نتیجه دگرگونی سیاسی و فرهنگی، شیعیان فرصت یافتند تا اندیشه های شیعه را در ایران تبلیغ و ترویج کنند.
طریقت در سده ۷ ق. توسط شیخ صفی الدین اردبیلی در شهر اردبیل تأسیس شد.
طریقت صفویان در دوران رهبری شیخ جنید و پسرش شیخ حیدر (نیمه دوم قرن ۹ ق) به نهضتی سیاسی و مذهبی تبدیل شد و وارد رقابت های سیاسی و نظامی شدند. در همین دوران بود که صفویان آشکارا به مذهب تشیع گرایش نشان دادند.
قزلباش: به زبان ترکی یعنی سرخ سر. شیخ حیدر برای مریدان ترک زبان خویش، کلاه سرخ رنگی با دوازده تَرک به نشانه دوازده امام شیعیان ابداع کرد و به همین جهت به قزلباش معروف شدند. هواداران خاندان صفویه با افتخار این لقب را پذیرفتند. قبایل روملو، شاملو، تکلو، اُستاجلو، ذوالقدر، قاجار و افشار مهم ترین قبایلی بودند که هسته اصلی نیروی قزلباشان را تشکیل می دادند.

قزلباش ها با تصرف تبریز پایتخت آق قویونلو اسماعیل را به تخت نشاندند و به طور رسمی سلسله صفوی را تأسیس کرد. اولین اقدام شاه اسماعیل بعد از تاج گذاری در سال ۹۰۷ ق. رسمی کردن مذهب شیعه بود.

حکومت صفویه در عرصه خارجی با دو رقیب سرسخت روبه رو بود:

- ۱- ازبکان در منطقه ماوراءالنهر؛ شاه اسماعیل بر آنها پیروز شد و مرزهای شرقی ایرانرا تثبیت کرد.
- ۲- امپراتوری عثمانی در غرب ایران؛ اولین رویارویی نظامی صفویان با عثمانیان در منطقه چالدران رخ داد که سپاه صفوی از لشکر عثمانی به فرماندهی سلطان سلیم شکست خورد و تبریز، پایتخت صفویان به اشغال نیروهای عثمانی درآمد.

علل شکست:

- ۱- اتخاذ تدابیر رزمی نامناسب،
- ۲- مجهز بودن سپاه دشمن به سلاح های آتشین
- ۳- شمار کمتر سپاهیان صفوی

شاه تهماسب: دوران تثبیت حاکمیت صفوی

علل آشفتگی در ده سال اول سلطنت:

الف: از یک طرف سران قزلباش با سوءاستفاده از خردسالی شاه، خودسری پیشه کرده، وارد رقابت و ستیز با یکدیگر شدند.
ب: از طرف دیگر نیروهای ازبکان و سپاه عثمانی نیز از دو سمت به مرزهای ایران هجوم آوردند.
شاه تهماسب به خودسری سران قزلباش پایان داد.
ازبکان را شکست داد و با انعقاد قرارداد آماسیه با عثمانی صلح کرد. وی پایه های حکومت صفوی را تثبیت و تحکیم سازد.

دوران اقتدار حکومت صفویه

شاه عباس اول:

مشکلات شاه عباس اول: قزلباش ها ، عثمانی ها و ازبکان

مهمترین اقدامات برای بهبود اوضاع داخلی :

- ۱- پایان دادن به سرکشی و طغیان امرای قزلباش
- ۲- انتقال پایتخت از قزوین به اصفهان به منظور تسلط بیشتر بر نواحی مختلف ایران؛
- ۳- نوسازی سازمان سپاه صفوی؛ شاه عباس اول با استفاده از غلامان گرجی یک سپاه مستقل به وجود آورد که تنها به شخص شاه وابسته و وفادار بود . سپاه جدید به توپ و تفنگ نیز مجهز شد.
- ۴- بهبود اوضاع اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی از طریق ایجاد امنیت، آرامش و ثبات سیاسی؛
- ۵- انتصاب افراد با کفایت و در عین حال گمنام به سمت های سیاسی، اداری و نظامی.

مهمترین اقدامات برای اوضاع خارجی:

او ابتدا با عثمانی صلح کرد و با وارد آوردن ضربه ای سنگین بر ازبکان، مناطق اشغالی را آزاد کرد .وی، سپس برق آسا سپاه صفوی را به آذربایجان برد و با غافل گیر کردن نیروهای عثمانی، سرزمین های اشغالی ایران را از آنان باز پس گرفت . اشتباهات شاه عباس:

بی اعتمادی او به اعضای خانواده، به ویژه پسرانش، کشتن و کور کردن شاهزادگان صفوی و محبوس کردن آنان در حرمسرا، سبب شد که بعد از مرگ وی، حکومت صفویه از وجود حاکمان با کفایت و مدبر محروم گردد و به تدریج زمینه سقوط این سلسله فراهم شود.

دوران ضعف و انحطاط صفویه

شاه صفی: در دوران پادشاهی شاه صفی مناطقی مانند قندهار و بغداد از ایران جدا شد و سردار باکفایتی چون امام قلی خان حاکم فارس به فرمان وی به قتل رسید .

شاه عباس دوم: هر چند موفق شد قندهار را باز پس گیرد، اما کم تجربگی و عدم تعادل شخصیتی، او را به انجام برخی کارهای نسنجیده و افراطی مانند قتل وزیری کاردان و لایق چون ساروتقی واداشت.

شاه سلیمان: نیز از کودکی در حرمسرا به سر برده و با امور و اصول کشورداری بیگانه بود.به همین دلیل در زمان سلطنت او، زنان و خواجه سرایان نفوذ زیادی داشتند و در اداره امور کشور دخالت می کردند.

شاه سلطان حسین: در دوران زمامداری وی، حکومت صفویان به نهایت ضعف و انحطاط رسید.

با شورش افغانها شاه صفوی، تاج را بر سر محمود افغان، نهاد و چندی بعد به دست اشرف افغان، به قتل رسید.

فرهنگ و تمدن دوره صفویه

عوامل شکوفایی علم و هنر در دوره صفویه:

- ۱- وجود امنیت و ثبات سیاسی
- ۲- بهبود اوضاع اقتصادی به ویژه در عصر شاه عباس اول
- ۳- حمایت مادی و معنوی شاهان و حاکمان از عالمان، دانشمندان و هنرمندان
- ۴- بر اثر حمایت و تشویق صفویان، مجتهدان شیعه از جبل عامل لبنان و عراق به ایران مهاجرت کردند.
- ۵- در نتیجه کوشش عالمان دین، مدارس و مراکز علمی متعددی در ایران به وجود آمد.

۶- همچنین در آن دوره، مجموعه عظیم بحارالانوار توسط علامه مجلسی و کتاب «جامع عباسی» توسط شیخ بهایی تألیف شد.

۷- میرداماد، فلسفه ابن سینا را در قالب تازه ای احیاء کرد و ملاصدراى شیرازی نیز فلسفه و حکمت را رونق بخشید.

۸- شعر و ادب فارسی نیز در ایران و فراتر از آن در هندوستان و عثمانی شکوفا شد.

۹- معماری از جلوه های اصلی هنر آن دوره بود. اوج شکوفایی معماری صفوی در اصفهان، پایتخت صفویان متجلی شد.

۱۰- هنر نقاشی نیز مورد حمایت جدی دربار صفوی بود. در آن دوره، هنرمندان برجسته ای نظیر کمال الدین

بهزاد، رضا عباسی و میرعماد پرورش یافتند.

روابط خارجی صفویان:

ادعای عثمانی جانشینی خلافت اسلامی و گسترش قلمرو خود در قاره اروپا بود. عثمانیان سنی مذهب از تشکیل حکومت قدرتمند شیعی در ایران، بسیار ناخشنود بودند. به همین دلیل روابط امپراتوری عثمانی با حکومت صفوی در بیشتر اوقات خصومت آمیز بود.

روابط صفویان با همسایه دیگر خود در شمال شرق ایران (ماوراء النهر) یعنی حکومت ازبکان نیز خصمانه بود. هر زمان که ارتش عثمانی از غرب به ایران هجوم می آورد ازبکان از سمت شرق اینکار را انجام می داد.

رابطه صفویان با حکومت گورکانی هند بسیار دوستانه بود و دو کشور روابط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی گسترده ای با یکدیگر داشتند.

همزمان با تشکیل حکومت صفوی در ایران، دولت های اروپایی فعالیت های استعماری خود را آغاز کرده بودند در این اوضاع و احوال، فتوحات امپراتوری عثمانی در خاک اروپا، علاوه بر آن که موجودیت برخی از کشورهای اروپایی را تهدید می کرد، مانع اساسی برای رسیدن اروپاییان به آسیا بود.

پرتغالی ها اولین استعمارگرانی بودند که به خلیج فارس رسیدند. آنان جزیره هرمز را اشغال کردند شاه عباس اول با کمک کشتی های انگلیسی، موفق به اخراج پرتغالی ها از خلیج فارس شد.

البته اولین برخورد حکومت صفوی با انگلیسی ها چندان دوستانه نبود و شاه تهماسب اول، آنتونی جنکینسون نماینده تجاری آن کشور را با توهین و تحقیر از ایران اخراج کرد.

برادران شرفی به دربار شاه عباس اول، تمایل شاه ایران برای ایجاد ارتباط سیاسی و اقتصادی با انگلستان بیشتر شد و بازرگانان آن کشور اجازه پیدا کردند تا در ایران به تجارت بپردازند.

در اواخر حکومت صفوی هلندیان و فرانسویان نیز در خلیج فارس به رقابت تجاری پرداختند، اما در نهایت این انگلیسی ها بودند که رقبای خود را کنار زدند و انحصار تجارت در خلیج فارس را از آن خود کردند.

روابط ایران و روسیه :

شاه عباس اول خواهان ایجاد ارتباط بازرگانی با روسیه شد و تزار روسیه نیز از این مسئله استقبال کرد. اما در زمان شاه عباس دوم حضور مأموران سیاسی روسیه به عنوان بازرگان و هجوم گروهی از قزاق ها به مازندران، روابط دوکشور را تیره کرد. در دوران حکومت پترکیبیر در روسیه که مقارن با فرمانروایی شاه سلطان حسین بود، روس ها سیاست توسعه طلبانه خود را طراحی کردند.